

**FUZÛLÎ VE NESÎMÎ ŞİİRLERİNİN KUR'AN IŞIĞINDAKİ FARKLI
YANSIMALARINA DAİR BİR KARŞILAŞTIRMA****Filiz KALYON**

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Özet

Divan edebiyatı farklı dönemlerde verilen önemli eserler ve bu eserleri meydana getirmiş olan sanatçılar açısından büyük bir zenginlik arz etmektedir. Bu zenginliğin ana kaynağı olan ve divan edebiyatı gibi birçok alana temel teşkil eden Kur'an-ı Kerim hem İslam dininin kutsal kitabı hem de birçok alanda faydalanılan bir kaynak özelliğini taşımaktadır. Anadolu'nun hemen hemen tamamının İslamlaşması devrinden başlayarak edebiyatta etkisini göstermiş olan Kur'an-ı Kerim, gerek nesir gerekse nazım şekilleriyle edebiyatçıların en çok yararlandığı kaynaklardan biridir. Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalar ve benzetmelerin esas teşkil ettiği bu faydalanma daha çok divan edebiyatı şiirlerinde kendini göstermiştir. Divan edebiyatı şairlerince birçok vesileyle kullanılmış olan Kur'an-ı Kerim ayetleri özellikle iki şair tarafından farklı üsluplar yansıtılarak ele alınmıştır. Ayrı dönemlerde yaşamış olan Fuzûlî ve Nesîmî İslam inancı hususundaki duruşlarıyla diğer şairlerden farklılık arz etmektedir. Fuzûlî'nin şiirlerinin tasavvuf edebiyatı açısından değerlendiriliyor olması, onun divan edebiyatına kazandırmış olduğu "Su Kasidesi" gibi önemli bir eserin müellifi olması bu şairin şiirlerinin inanç açısından değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Yine Nesîmî'nin şiirlerinin büyük çoğunluğunda Kur'an-ı Kerim ayetlerinin geçiyor olması ve bu şairin Hurufilik inancı temsilcilerinden biri olması şiirlerine farklı bir yaklaşımda bulunulmasının ana sebebinin teşkil etmiştir. "Yedi Ulu Ozan" vasfına da sahip olan Nesîmî ve Fuzûlî'nin Kur'an-ı Kerim ayetlerini şiirlerine yansıtmaları ve bu yansımanın iki şairde de farklı algılara yol açması şairlerin şiirlerinin bu açıdan incelenmesini gerekli kılmıştır. Çalışmamızda Fuzûlî ve Nesîmî'nin Kur'an-ı Kerim ayetlerine bakışı, bu ayetleri şiire yansıtışı ve şiirdeki çeşitli söz sanatları vasıtasıyla değerlendirişi ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Fuzûlî – Nesîmî şiirleri, karşılaştırma Kur'an-ı Kerim

**A COMPARISON ON THE DIFFERENT REFLECTIONS OF FUZÛLÎ AND NESÎMÎ
POEMS IN THE LIGHT OF THE QUR'AN****Abstract**

Divan literature presents a great wealth in terms of important works given in different periods and the artists who created these works. The Quran, which is the main source of this wealth and is the basis for many areas such as divan literature, is both the holy book of the religion of Islam and a resource that is utilized in many fields. The Quran, which has shown its effect in literature starting from the Islamization period of Anatolia, is one of the most benefited sources by the literati both with its prose and verse forms. This utilization, which is the basis of the stories and metaphors in the Quran, manifested itself mostly in divan literature poems. The Qur'anic verses of the Qur'an, which have been used by the poets of Divan literature on many occasions, were especially handled by two poets in different styles. Fuzuli and Nesimi, who lived in different periods, differ from other poets with their stances on the Islamic belief.

The fact that Fuzuli's poems are evaluated in terms of Sufism literature and that he is the author of an important work such as "Water Ode", which he brought to divan literature, made it necessary to evaluate the poems of this poet in terms of belief. Again, the fact that Nasimi's verses of the Qur'an are mentioned in most of his poems and that this poet is one of the representatives of the Hurufic belief has been the main reason for a different approach to his poems. Nesimi and Fuzuli, who have the characteristics of "Seven Great Poets", reflect the Quran verses to their poems and this reflection causes different perceptions in both poets, making it necessary to examine the poems of the poets from this point of view. In our study, Fuzuli and Nasimi's view of the Qur'anic verses, reflection of these verses into poetry and their evaluation through various verbal arts in poetry are discussed.

Keywords: Fuzuli - Nesimi poems, comparison Quran

Divan edebiyatı gerek yüzyıllar süren uzun bir döneme yayılmış olması gerekse bu edebiyatın teşekkülünde kullanılan kaynakların hususiyetleri açısından büyük değer taşımaktadır. Sadece Anadolu coğrafyasında değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı birçok bölgede etkili olan divan edebiyatının bu denli etkili olmasının önemli sebeplerinden biri de Kur'an-ı Kerimdir. Kur'an-ı Kerim barındırdığı birçok kıssa ve benzetmelerle edebiyatın ana kaynaklarından biri olmuştur.

Divan edebiyatının temel kaynaklarından biri olan ve birçok şairin, eserlerinde gerek doğrudan gerekse dolaylı yollardan işaret ettiği Kur'an-ı Kerim'in şiirlerde kullanılmış olması, okuyucunun bu şiirlere farklı bir gözle bakmasına vesile olmuştur. Yüzyıllar boyunca verilmiş olan esere baktığımızda birçok şair tarafından Kur'an-ı Kerim ayetlerinin kullanılmış olduğunu görmemiz mümkündür. Örneğin Sultan Selim'in bir gazelinde İnşirah Suresi 5 ve 6. Ayetlerinde geçen "Zorluktan sonra kolaylık vardır" ifadesi şu şekilde kullanılmıştır:

Çü ba'd el 'usri yüsradur gözün giryân olup kalmaz
Güher-i gavvaâ gark-ı şiddet-i 'ummân olup kalmaz (Kesik, 2012: 16/1)

Kendi devrinin önemli şairlerinden biri olan Nabi ise, Kur'an ayetlerini doğrudan kullanmak yerine o ayetlere işaret yoluyla gönderme yapmayı tercih etmiştir.

Nâbi tenezzül eylemez esbâb-ı hâhişe
Teslîm ile tevekkül ile ittihâd iden (Bilkan, 1997: 575/9)

Yukarıdaki beyitte Nabi, Allah'a teslim olup tevekkül edenin kimseye ihtiyacı olmadığını belirtmektedir.

Talak Suresi 13. Ayette bu düşünce şu şekilde belirtilmiştir. "Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter."

Yine benzer bir ifade Ali İmran suresinde şu şekilde yer almaktadır:

"Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et,
Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

Divan edebiyatında farklı şairler tarafından kullanılan Kur'an ayetleri özellikle şiirlerinin tasavvufî anlamda da yorumlanması mümkün olan iki önemli şair tarafından çokça

kullanılmıştır. Bu şairler farklı dönemlerde yaşamış olan Fuzûlî ve Nesîmîdir. Her ikisinin ortak noktası olan “Yedi Ulu Ozan” dan ikisi olmaları bu iki şairi birçok açıdan ortak değerlendirmeye tabi tutmaya zemin hazırlamıştır. Her ikisinde de kullanılmış olan İslam inancı unsurları bu şairleri bir araya getiren önemli noktalardan biridir. Bu iki şairden biri olan Fuzûlî Kur’an-ı Kerim ayetlerini Nesîmî’ye göre daha sakin bir üslupla ve yanlış anlamalara mahal vermeden değerlendirmiştir. “O Mevlana’da ve Nesîmî’de tasavvufi şekilde tezahür eden duygulanmaları insanileştirmiş, dil ve ifadesi temizlenmiş, hemen bütün pürüzlerden sıyrılmış, düzgün ve sağlam bir üslup haline getirmiştir.” (Kocatürk, 2016: 301).

XVI. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî, diğer birçok şairden farklı olarak Anadolu coğrafyası dışında yaşamıştır. Zor denebilecek bir ömür sürmüş olan şairin hayatı, yaşam şekli ve duyguları şiirine yoğun bir şekilde yansımıştır. Aşk ve ıstırap şairi olarak bilinen Fuzûlî’nin şiirlerinin çoğu tasavvufi anlamda yorumlamaya açık eserlerdir. Bu durum şairin inanca olan samimi bağlılığından kaynaklanmaktadır. Tasavvuf onda bir amaç olmaktan çok duygularını açıklamak için kullandığı bir araçtır dense yanlış olmaz. Çünkü onun şiirlerinde tasavvuf göz önünde olan değil, aranıp bulunan bir yapıdadır. Haluk İpekten’in deyişiyle “Tasavvuf Fuzûlî’nin şiirinde, öteki gerçek mutasavvıf şairlerde olduğu gibi açıkta değil, şiirin derinliklerinde gizlenmiştir. Anlaşılması için okuyucunun hazırlıklı olması, şiirde bazı ipuçları bulması ve bunun için de oldukça çaba göstermesi gerekir” (İpekten, 1996: 31).

Fuzûlî’nin şiirlerindeki tasavvufi bakış açısının ana kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir. Şair, Peygamberin yüceliğini Miraç’a yükselmesiyle teşbih ederken Kur’an-ı Kerim’i de onu karşılamak için yere indirilmiş bir görevli olarak gösterir:

Ey olup Mi’rac burhan-ı ulüvv-i şan sana

Yere inmiş gökten istikbal için Furkan sana (Akyüz, vd. 1990: 6/1).

Divan edebiyatının temel kaynaklarından biri olan Kur’an-ı Kerim’de geçen ayetler ve bu ayetlerin farklı benzetmeler şeklinde divan edebiyatının birçok şairi tarafından kullanılıyor olması, bilinen bir gerçektir. Bu şairlerin en önde gelenlerinden biri olan Fuzûlî şiirlerinde kimi zaman Kur’an-ı Kerim’in ayetlerini doğrudan kullanmış, kimi zaman ise çeşitli edebi sanatlar vasıtasıyla Kur’an ayetlerine işaret etmiştir:

Gözleri serhoş olanda bâde-i pür hûn içer

Zîr-i lebde çağrışır sâkî “velâ hüm yehzenûn”¹² (Akyüz, vd. 1990: 233/4).

Şair yukarıdaki beyitte kan dolu kadeh benzetmesiyle şarap içen birini tasvir etmiştir. İçtiği şarabın etkisiyle kendinden geçen bezm ehline saki yavaşça “Onlar mahzun olmaz” der. Yunus suresi 62. Ayette geçen bu ifade hayır yaptığı için cennetle müjdelenenlerin durumunu anlatmak için kullanılmıştır. Şair bu ayeti beyitte kullanarak kastettiği meclisin alelade bir içki

¹ “Onlar mahzun olmaz” Yunus Suresi/62

² Makaledeki beyitlerde mevzubahis olan Kur’an ayetlerinden yapılan iktibasların meali için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/>

meclisi olmadığını gösterir. Fuzûlî aynı gazelin son beytinde ise sevgilinin aşkı uğruna öldüğünde bunu duyanların “Biz O’na döneceğiz” diyeceğini şu şekilde belirtir.

Ey Fuzûlî cân virirsin ‘âkıbet yâr yolına
İşidenler diyeler “inna ileyhi râci’un”³ (Akyüz, vd. 1990: 235/5).

Bu ifade de yine Kur’an-ı Kerim’in Bakara Suresi, 156. Ayetinde geçer. Fuzûlî’nin bu kabulleniş ve Kur’an-ı Kerim ayetlerini ele alışındaki hassasiyetine karşın Nesîmî bu tür ifadeleri şiirine daha çarpıcı bir şekilde yansıtmıştır:

Zıll-ı sânidir saçın İnnâ ileyhi râci’ün
Kul kefânın afitâbi hoş meâni gösterir (Ayan, 2002: 42/3).

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi Nesîmî Kur’an-ı Kerim ayetlerini imâ yolundan çok birebir kullanmadan yanadır. Nesîmî’nin hayatı ve inanç anlayışına bakıldığında bunun sebebi de anlaşılmış olacaktır.

XIV. yüzyıl şairlerinden olan Nesîmî, tasavvuf edebiyatının coşkunu ve lirik anlatımlı şiirlerine imza atmış şairlerin başında gelmektedir. Yaşadığı devirde inanç anlayışından dolayı ötelenmiş ve bu anlayışının bir sonucu olarak derisi yüzülmek suretiyle öldürülmüş olan Nesîmî, Hurufilik inancının sesi gür çıkan temsilcilerinin başında gelmektedir. Yaşadığı dönemde Hurufilik anlayışının kurucusu olarak kabul edilen Fazlullah’a intisab etmiş olan Nesîmî’nin bu bağlılığı kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır:

“İnsan yüzünde Fazlullah’ın keşfettiği 7 hattı her türlü dini tekalifi anlamaya, ilahi sırları çözmeye yeterli buldu. Skolastik felsefenin dört unsuru (su-âb, toprak-tıyn, ateş-nâr, yel-bâd) ile yedi hattın (iki kaş, dört kirpik, bir sevad-saç) birbirine çarpılması ile Kur’anı Kerim’in sırlarının çözüldüğüne kâni oldu.” (Ayan, 2002: 36).

Hurufilik anlayışını şiirlerinin neredeyse tamamına yansıtmış olan Nesîmî bu amaçla Kur’an ayetlerini ve harflerini bir rumuz olarak kullanmıştır:

Alnuna yazdı hudâ inna fetehnâ⁴ sûresin
Kaf⁵ ul Kur’an yüzündür sidretü’l-a’lâ imiş (Ayan, 2002: 207/4).

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi Kur’an ayetlerini yüzü anlamlandırma sebebiyle temsilen kullanmış olan Nesîmî bir başka şiirinde ruhlar aleminden ayrılırken duyulan hüznü şu şekilde yansıtır:

Firkatünden ayru düşdi çün Nesîmî çaresüz
Her kime nahnü kasevna⁶ çün ezelden ayrılır (Köksal, 2009: 13/7).

³ “Biz O’na döneceğiz” Bakara Suresi/156

⁴ “Biz fethettik” Fetih Suresi/1

⁵ Kur’an’da geçen huruf-ı mukattaa’dan.

⁶ “Biz paylaştırdık” Zuhuf Suresi/32

Yukarıdaki beyitte Nesîmî, ruhlar âleminde herkesin nasibinin paylaşılmasıyla ruhun Allah'tan ayrı düşmesine işaret ederken bu durumun bir çaresizlik olduğunu dile getirir. Fuzûlî ise bu ayrılığı kendi üslubuna yakışır bir şekilde ölüm olarak kabul eder ve Allah'a kavuşmanın kendisine hayat vereceğini belirterek ilgili ayeti şu şekilde kullanır:

Vaslın bana hayat verir firka'tin memât
Subhâne hâliki "halaka'l-mevti ve'l-hayât"⁷ (Akyüz, vd. 1990: 39/1).

Fuzûlî ile Nesîmî'nin Kur'an-ı Kerim'deki kıssaları ele alış biçimleri de yine kendilerine özgüdür. Nesîmî Hz. Musa'nın Tur dağında fark ettiği ışığı anlatırken kendisinin de bu ışığın yansımasıyla yandığını belirtir ve kendisini Musa'ya benzetir:

Cânımı "Ânestü nâran"⁸ şevûna yandırma kim
Olmışum Mûsa gibi müştâk-ı didâr işte gör (Ayan, 2002: 100/5).

Fuzûlî ise Hz. Musa'nın başka bir kıssasını Kızıldeniz'i asasıyla yarma hadisesini, sevgilinin bakışıyla gözyaşını yarıp göz perdesine ulaşmasıyla teşbih eder. Her iki şairin bu benzetmelerdeki yöntemi farklıdır. Nesîmî ayetin kendisini verirken Fuzûlî kelime ve benzetmeler yoluyla Şuara Suresi'nin 63. Ayetinde geçen "Bunun üzerine Musa'ya "Asan ile denize vur, diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı, her iki parça koca bir dağ gibi oldu"⁹ ifadesine telmihte bulunur :

Nâvekin gör kim yarıp eşküm tutar göz perdesin
Ey diyen Mûsâ asâsı kat'-ı deryâ etmedi (Akyüz, vd. 1990: 280/2).

Nesîmî ve Fuzûlî şiirlerinde görülen bir diğer telmih de Hz Süleyman kıssasıdır. Fuzûlî'nin, şiirde kendisini hakir bir karıncaya benzettiği bu kıssa Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

"(17) Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu. (18) Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!" (19) Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve "Ey rabbim!" dedi, "Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!"¹⁰

Aşağıda verilmiş olan beyitte Fuzûlî kendisini serserem serserem dolaşan hakir bir karınca olarak görünürken bir anda Süleyman'ın huzuruna girmesiyle ulaştığı lütfu anlatmaktadır:

⁷ "Ölümü ve hayatı yarattı" Mülk Suresi/2

⁸ "Bir ateş bulunduğunu fark ettim" Neml Suresi/7

⁹ Şuara Suresi/63

¹⁰ Neml Suresi /17, 18, 19

Mûr-i muhakkarım ki serâsime çok gezip
Nâgâh bâr-gâh-i Süleymân'e yetmişim (Akyüz, vd. 1990: 187/4).

Fuzûlî'nin bu mütevaziliğine karşılık Nesîmî kendisini Hz. Süleyman olarak görmekte ve ona verilen hükümdarlığın sembolü olan yüzüğün de kendisinde olduğunu belirtmektedir:

Hem hâtem anın elinde fermân
Ya'nî ki benem bu gün Süleyman (Ayan, 2002: M 1/39).

Nesîmî'nin şiirinde belirttiği ferman sahibi olma ve mührü elinde tutma ifadeleri, Hz. Süleyman'ın sahip olduğu gücü temsil etmektedir. Hz Süleyman'a Yüce Allah tarafından verilmiş olan servet ve yetkiler Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde zikredilmektedir:

“(35) Rabbim, beni bağışla ve benden sonra hiç kimseye nasip olmayan bir mülkü bana armağan et. Şüphesiz Sen, karşılıksız armağan edensin.” (36) Böylece rüzgârı onun buyruğu altına verdik. Onun emriyle dilediği yöne yumuşakça eserdi. (37) Şeytanları da; her bina ustasını ve dalgıç olanı. (38) Ve (kötülük yapmamaları için) sağlam kementlerle birbirine bağlanmış diğerlerini. (39) ”İşte bu, bizim vergimizdir. (Ey Süleyman) Artık sen de hesaba vurmaksızın, ver ya da tut.” (40) Şüphesiz, onun Bizim katımızda gerçekten bir yakınlığı ve varılacak güzel bir yeri vardır.”¹¹

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'a yüzük verilmesi hadisesi geçmemekle birlikte, kaynaklarda ona verilen ilim ve gücün bu yüzükten ileri geldiği hadisler ve tefsirler yoluyla şu şekilde aktarılmaktadır:

“Mühr-i Süleyman İslâm inancında, “Kıyametten önce yer altından elinde Süleyman'ın mührü ve Mûsâ'nın asâsı olduğu halde bir dâbbe çıkacak ve asâsıyla müslümanların yüzünü aydınlatacak, mührüyle kâfirlerin yüzünü mühürleyecektir” meâlindeki hadis dolayısıyla girmiş (Müsned, II, 259; İbn Mâce, “Fiten”, 31), İsrâiliyat'tan beslenerek ayrıntılı biçimde işlenmiştir.

Bu rivayetlerde Hz. Süleyman'ın ateşe, suya, rüzgâra, kuşlara ve hayvanlara hükmetmesini sağlayan yüzük şeklinde tılsımlı bir mührün sahibi olduğu, cennette Hz. Âdem'e ait iken Cebrâil tarafından Hz. Süleyman'a getirilmiş olan bu yüzüğün üzerindeki altıgen motifte ism-i a'zâmın remzedildiği, Hz. Süleyman'ın ism-i a'zama hürmeten bu yüzüğü yalnızca abdesthaneye giderken çıkarıp Âsaf adlı vezirine veya hanımı Âmine'ye teslim ettiği, mühür parmağında olmayınca hayvanlara hükmedemediği kaydedilmektedir (Pala, 2006: 525).

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaların Nesîmî ve Fuzûlî tarafından kullanımına bir diğer örnek de “ölülerin diriltilmesi” hadisesidir. Nesîmî'nin bir şiirinde geçen:

Nefh-ı 'İsa ölü dirildir hemân
Âdemin sırrıdır ol sâhib-i zaman (Ayan, 2002: M 3/150).

¹¹ Sâd Suresi / 35,36,37,38,39,40

İfadesi onun Kur'an'da geçen bu ifadeyi Hz. Adem'in yoktan var edilmesiyle irtibatlandığını göstermektedir. Yine Nesîmî'nin:

Sözlerinün her birisi nefha'î ruh'ül kudüs
Leblerüñ ma'na ile “yühyî el mevta”¹² imiş (Ayan, 2002: 207/2).

beytinden hareketle, onun Hurufilik anlayışını da katarak şiiri anlamlandırdığını söylemek mümkündür. Beyitte geçen leb-dudak kelimesi Hac Suresi 6. Ayette geçen “O (Allah) ölüleri diriltir” ifadesiyle birlikte kullanılmıştır. İlk mısırda geçen “Ruhu'l Kudüs'ün nefesi” terkihi ise Kur'an-ı Kerim'i işaret etmektedir. Cebrail Aleyhisselam yani Ruhu'l Kudüs ifadesiyle birlikte, Kur'an-ı Kerim'de geçen “ölüleri diriltme” hadisesine değinilmiş olması Hz. İsa'yı hatırlatmaktadır. Nesîmî'nin rumuzlarla işaret ettiği hadise Fuzûlî tarafından daha açık bir şekilde şu şekilde kullanılmıştır:

Ol Mesiha-dem ki emvat-ı elem ihyasına “
Hak-i der-gahındadır keyfiyyet-i yuhyî'l-izâm (Akyüz, vd. 1990: K 14/16).

Fuzûlî yukarıdaki beyitte Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi hadisesine telmihte bulunarak, bu gücün onun toprağından kaynaklandığını yani Allah'ın ölüleri diriltmesinin onda yansıması olduğunu belirtmektedir. Böylece hem yukarıda geçen Hac Suresine, hem de Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesine dair şu iki ayete işaret edilmektedir:

“İsrailoğulları'na elçi kılacak. (O, İsrailoğulları'na şöyle diyecek:) “Gerçek şu, ben size Rabbinizden bir ayetle geldim. Ben size çamurdan kuş biçiminde bir şey oluşturur, içine üfürürüm, o da hemencecik Allah'ın izniyle kuş oluverir. Ve Allah'ın izniyle doğuştan kör olanı, alaca hastalığına tutulanı iyileştirir ve ölüyü diriltirim. Yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi size haber veririm. Şüphesiz, eğer inanmışsanız bunda sizin için kesin bir ayet vardır.”¹³

”Allah şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Ben seni Ruhu'l-Kudüs ile destekledim, beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Sana Kitab'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. İznimle çamurdan kuş biçiminde (bir şeyi) oluşturuyordun da (yine) iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyoordun, (yine) Benim iznimle ölüleri (hayata) çıkarıyordun. İsrailoğulları'na apaçık belgelerle geldiğinde onlardan inkara sapanlar, “Şüphesiz bu apaçık bir sihirdir” demişlerdi (de) İsrailoğulları'nı senden geri püskürtmüştüm.”¹⁴

Fuzûlî ile Nesîmî'nin Kur'an ayetlerine yaklaşımı her ikisinin de hayata bakış ve tasavvufi anlama yaklaşma açısından farklılık arz etmektedir. Fuzûlî sevgiliyi tanımlarken onu, meleklerin secde ettiği Âdem Peygambere benzetir:

Senin yolunda hûblar sürseler yüz nola emrinle
Melek hayli sücûd-ı Âdem etmek nass-ı Kur'ân'dır (Akyüz, vd. 1990: 89/5)

¹² “O ölüleri diriltir” Hac Suresi/6

¹³ Ali İmran Suresi /49

¹⁴ Maide Suresi /110

Sad Suresi 73. Ayette geçen “Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler” ifadesine işaret eden Fuzûlî bu durumun Kur’an-ı Kerim’de geçtiğini de belirtmektedir. Aynı benzetme Nesîmî tarafından şu şekilde kullanılmıştır:

Yüzüne karşı sücûd etmedi ol dîv-i racîm
Dedi kim ben oddanım ol görünür uşda türâb (Ayan, 2002: 11/7).

Yukarıdaki beyitte kullanılmış olan meleklerin Âdem Peygambere secde etmesine karşın şeytanın secdeye yanaşmaması hadisesi Sad Suresi 76. Ayette şu şekilde geçer: “İblîs, “Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” diye cevap verdi.”¹⁵

Nesîmî’nin bir başka beytinde ise aynı hadise Kur’an-ı Kerim’de geçen “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.”¹⁶ ayetine işaret ederek şu şekilde kullanılır:

Ahseni takvime çün kılmadı şeytân sücûd
Uyma ana secde kıl la’netini nâra at (Ayan, 2002: 25/14).

Nesîmî Hurufilik inancına bağlı olarak “en güzel biçimde yaratılmış olan insan” ı yüksek bir makamda görüp ona secde etme gerekliliğine inanır.

“Nesîmî şiirlerindeki Hurufî güzelin, kendisine secde edilen kutsal bir mertebede bulunmasının sebebi şairane bir mübalağaya değil, mürşidi Fazlullah’ın tevillerine isnat eder. Hatta Hurufî şair, secde edilecek yegâne merciin insanın veçhi olduğuna inanır ve buna karşı çıkanların şeytan gibi dışlanmaları gerektiğini iddia eder. Tüm bu düşüncelerin temelinde, insanın vücudunu, onun ruhundan daha üstün tutan Hurufî tevilleri yatar.”(Şenödeyici: 2018: 38).

Nesîmî şiirlerinde çokça kullanılan ifadelerden biri de “Rahman’ın arşa istiva etmesi” dir. Bu ifade Rahman, arş ve istiva kelimeleri üzerine kurulmuştur.

“Hurûfilik Tanrı’nın Er-Rahman sıfatıyla Arş ve İstiva kelimelerinden kendine göre manalar çıkararak bir inanç sistemi kurmaya çalışmıştır. “ (Ayan, 2002: 40). bu kelimeler Nesîmî’nin bir şiirinde şu şekilde yer almaktadır:

Saçınun vasfı turur ana her penâh elsebil
“Ve’ssemâvâtü’l ‘alel rahman ‘alel ‘arş-ı istiva”¹⁷ (Ayan, 2002: 3/2).

Nesîmî Hurufilik inancı gereği yüzdeki unsurlara çeşitli anlamlar yüklemiştir. Beyitte yine bu unsurlardan biri olan saç ele alan şair ikinci mısradan Taha Suresi’nin 4 ve 5. Ayetlerine telmihte bulunmuştur.

¹⁵ Sâd Suresi /76

¹⁶ Tîn Suresi/4

¹⁷ (Rahman olan Allah yeryüzünü) ve gökyüzünü yarattı ve istiva etti.” Taha Suresi /4,5

Fuzûlî'nin şiirinde ise bu ve buna benzer ayetler bahar tasviri amacıyla kullanılmıştır. Şair aşağıda verilmiş olan beyitte En'am Suresi 1. Ayet¹⁸ ile Taha Suresi 4. Ayetini¹⁹ bir arada kullanarak gökleri yaratan Allah'a hamd eder ve yeryüzüne ferahlık veren iç açıcı baharın feyzinin ondan geldiğini belirtir:

Elhamdülillahi'llezi halaka's-semavati'l-ulâ

K'andan tapar hak-i zemin feyz-i bahar-ı dil-küşa (Akyüz, vd. 1990: K 8/1).

Fuzûlî ve Nesîmî'nin Kur'an-ı Kerim ayetlerini kullanma tarzına bir diğer örnek de Zümer ve Ra'd surelerinin farklı ayetlerinde geçen "Sonsuza dek Adn cennetlerine girin" ifadesidir. Bahsi geçen ayetlerin bir bölümünde bu ifade şu şekilde geçmektedir.

"Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da gruplar halinde cennete sevk edilecek. Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak; bekçileri onlara, "Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!" diyecek."²⁰

"O güzel son, babalarından, eşlerinden ve çocuklarından lâıyk olanlarla birlikte girecekleri Adn cennetleridir; melekler de "Sabretmenize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurduyunun ardından ulaştığınız sonuç ne güzel oldu!" diyerek her kapıdan onların yanına girerler."²¹

Fuzûlî yukarıdaki ayetlerde geçen bu ifadeyi bir padişahın sarayına teşbih yaparak kullanmayı tercih etmiştir. Kastedilen saray en üst derecede olan bir kudret sarayıdır ve her daim dillerdedir:

Kunger-i eyvân-ı kadr-eş rast dayim ber-zebân

Hazihi cennâtü adnin fedhulûha hâlidin (Akyüz, vd. 1990: K 10/28).

Kudret sarayının doğruluk ve üstünlük gibi özellikleriyle Fuzûlî tarafından Adn cennetine benzetilmesine karşın Nesîmî bu benzetmeyi sevginin yüzü için kullanır. Hurufilik inancı gereği yüzün kutsal sayılması ve her bir unsurunun Kur'an'la eşleştirilmesi gibi hususları da göz önünde bulunduran Nesîmî'ye göre sevgili yüzü itibarıyla Adn cennetine, boyu bakımından ise Tuba'ya teşbih edilir. Beytin ikinci mısrasında ise şair, Kur'an-ı Kerim'le doğrudan irtibatlı olduğunun bir göstergesi olarak Zümer suresi 73. Ayette geçen "Fedhuluha hâlidin" ifadesini direk olarak kullanmıştır:

Ey yüzün cennâti adnin vey boyun Tûbâ-revân

Fe'dhulûha hâlidin andan bulundu câvîdân (Ayan, 2002: 295/1).

¹⁸ "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah'a mahsustur. Ama yine de kâfir olanlar (putları) rablerine eş tutuyorlar" En'am Suresi /1

¹⁹ "O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından peyderpey gönderilmiştir" Taha Suresi/4

²⁰ Zümer Suresi/73

²¹ Ra'd Suresi /23-24

Fuzûlî ve Nesîmî'nin Allah'ın sıfatlarına yaklaşımı da farklılık arz etmektedir. Allah'ın Kahhar sıfatına işaret eden aşağıdaki beyitte Nesîmî Araf suresi'ne değinmiştir. Araf suresi 143. Ayette Hz. Musa'nın Tur dağına çıkışı ve orada Allah ile olan muhadesesi şu şekilde belirtilmektedir:

“Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, “Rabbim! Bana görün; sana bakayım” dedi. Rabbi, “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.”²²

Yukarıdaki ayette geçen “Beni asla göremezsin” yani “lenterani” ifadesi Nesîmî'nin aşağıdaki beytinde Allah'ın Kahhar sıfatını kastetme şeklinde kullanılmıştır. Beytin ikinci mısrasında yer alan “nûr-ı tecelli” ifadesi ise yukarıda belirtilmiş olan ayetin devamındaki “Rabbin dağa tecelli etmesi” hadisesidir. Nesîmî bu tecelliyi bir teselli olarak kabul etmiştir:

Gâh kahrın urdı câna “lenterâni”²³ zahmını
Gâh yine nûr-ı tecelliden teselli gösterür (Kalyon, 2015: 28/4).

Bir başka beytinde ise Nesîmî aynı ifadeyi Allah'ın Musa'ya verdiği olumsuz bir cevap olarak kullanmıştır:

Geldi Mûsâya len terânî cevap
Erinî vakti Tûr dağından (Ayan, 2002: 333/7).

Nesîmî'nin Kahhar sıfatını bu şekilde ele alışına mukabil Fuzûlî Allah'ın günahkar kulları cezalandırmak amacıyla Cehennem'i yaratmasına işaret etmektedir. Fuzûlî'nin ifadesiyle Cehennem'in “ Daha yok mu” yani “Hel min mezid” ifadesini kullanmış olması Allah'ın Kahhar ve Celal sıfatlarının tezahürü olarak cezalandırmayı yaratması, şiirdeki ifadeyle siyaset sofrasını açmasıdır. Cehennem bu sofrada devamlı yemek yiyen ve doymak bilmeyen birine benzetilmiştir:

Bulmazdı kahrın açmasa hân-ı siyâsetin
Hel min mezîd lokmasına dûzah iştiâ (Akyüz, vd. 1990: 2/5).

Yukarıdaki beyitte Fuzûlî Kaf suresi 30. Ayetin bir bölümünü kullanmıştır. Ayetin tamamı şu şekildedir: “O gün cehenneme “Doldun mu?” diyeceğiz; cevap verecek: “Daha yok mu?”²⁴

Fuzûlî'nin birçok şiirinde, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin mealen kullanımına rastlamak mümkündür. Aşağıdaki beyitte şair, Rûm suresi 50. Ayetini hem aslından bir bölüm alarak hem de mealin tamamını vererek kullanmıştır:

²² Araf Suresi/143

²³ “Beni asla göremezsin” Araf Suresi/143

²⁴ Kaf Suresi/30

Zemîne “keyfe yuhyi’l-arz” yazmış hâme-i sebze

Nazar kıl kim bu hem âsâr-ı rahmetten bir âyettir (Akyüz, vd. 1990: TB 2/2).

Beyitte Fuzûlî’nin kullanmış olduğu Rûm suresi 50. Ayet’inde geçen “ Allah’ın rahmetinin izlerine bir bak: Ölü toprağa nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O’dur. O’nun her şeye gücü yeter.”²⁵ ifadelerinin neredeyse tamamını beyitte görmek mümkündür. Allah’ın eserlerini Kur’an-ı Kerim rehberliğinde tanımak, Fuzûlî’de toprağın dirilişini seyretmek şeklinde olurken bu durum Nesîmî’de sevgilinin yüzünü seyretmeye tebeddül eder:

Sûretüñññ ãafóasında yazılıdır inna feth²⁶

Harf be harf anun yüzünde hatm-ı Kur’an gizlidür (Ayan, 2002: 44/2).

Nesîmî yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzünün her bölümünü ““Sana apaçık bir fetih ihlan ettik.”²⁷ ayetiyle başlayan Fetih suresine teşbih etmiş, vücuttaki her organın ayrı bir harfi karşıladığı Hurufilik inancını yansıtarak Kur’an-ı Kerim’in insan yüzünde görüldüğünü ve aslında yüzün doğru okunduğunda bunun bir Kur’an hatmi olduğunu belirtmiştir.

Yüzün, Hurufilik inancına göre Kur’an ayetlerini ve harflerini temsil ettiğine dair bir diğer beyitte ise Nesîmî Kur’an’da geçen ve “Huruf-ı Mukattaa” olarak adlandırılan harfleri ele almıştır:

Yüzün Mushaf’dur ey hûrî yanağün Kâf ve’l Kur’ân

Budur Hak’dan gelen tâhâ budur yâsin ü errahmân (Ayan, 2002: 337/1).

Hurufilik inancında yer alan “Huruf-ı Mukattaa” Gölpınarlı tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:

“Kur’anın sırrı yirmi dokuz surenin başındaki “Huruf-ı mukattaât”tır. Yani bir söze girmemiş, tek olarak geçmiş harflerdedir. Bunlar tekrar edilmemek, sayılanlar, bir daha sayılmamak üzere on dört harftir: “elif, lam, rı, kâf, hi, yi, ayn, sâd, tı, sin, hı, mim, kaf, nun” dur. Bu harfler Arap alfabesine göre okudukları gibi yazılırlarsa on yediye çıkar, “elif” te “f” “sad” da “d” “nun” da “vav” harfleri vardır. Bu on yedi harfe “Muhkemât” yani hükmü kesin ve belli denir.” (Gölpınarlı, 1969: 146).

Nesîmî’nin beytinde geçen “Ya Sin” ve “Ta Ha” harfleri aynı zamanda Kur’an’da yer alan iki surenin de ismidir. Bu iki surenin başı “Huruf-ı Mukattaa” ile başlamaktadır. Nesîmî’nin bu ifadeleri harf olarak ele almasına karşılık Fuzûlî sure ismi olarak almıştır:

Senden bulubdur Ahmed-i Mürsel makâm-ı kurb

Tahsîn-i Yâ vü Sin ile teşrif-i Tâ vü Hâ (Akyüz, vd. 1990: 2/6).

²⁵ Rûm Suresi/50

²⁶ Fetih Suresi /1

²⁷ Fetih Suresi/1

Peygamber efendimizin Miraç hadisesine işaret eden Fuzûlî Allah'a yakınlık anlamında kullandığı "Makam-ı kurb" ifadesiyle Peygamberimizin Miraç esnasında, Allah'a, "Kabe kavseyin" yani iki yayın ucu kadar yakınlaşmasına işaret etmiştir.

İkinci mısırada geçen "Ya ve Sin" ile Peygamberimizin övülmesi, Yasin Suresi'nde şu şekilde karşılık bulur:

"Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin."²⁸

Mısranın devamındaki Ta ve Ha ile şerefendirilmesi ise Taha Suresinin farklı ayetlerinde geçmektedir.

Taha Suresi'nde geçen "Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik"²⁹ ayetiyle, bu surenin Peygamber Efendimizin mutsuz oluşuna karşın ona gönderilmiş bir teselli edici ve destekleyici sure olduğu anlaşılmaktadır. Surenin 129 ve 130. Ayetlerinde geçen "Eğer Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir vade olmasaydı, hemen yakalarına yapışılırdı."

"Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbin övgüyle tesbih et; yine gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa erişesin."³⁰

İfadeleri de yine Peygamber efendimizin duyduğu üzüntünün hafifletilmesi için kendisine gönderilmiş ayetlerdir. Fuzûlî bu surede geçen ve onun hüznünü hafifleten ayetlerin Peygamberimizi şerefliendiren ifadeler olduğunu belirtmektedir.

Sonuç

Fuzûlî ve Nesîmî şiiirlerinin hem ortak noktalarından hem de üslup açısından değerlendirildiğinde ayrımcı yönlerinden biri olan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ele alınışı, her iki şairin İslam inancına bakış açılarına göre değişmektedir. Kimi zaman aynı ayeti, bazen de farklı ayetleri değişik açılardan ele alan şairler, diğer şiiirlerinde görülen edebi sanat kullanımını da ön planda tutarak bu ayetleri kendilerine göre değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak ele alınan şairlerin şiiirlerinin Kur'an-ı Kerim ayetleri açısından değerlendirilmesi bu iki şairin tematik anlamda değerlendirilmelerini sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında iki şairin inanca dair düşünceleri ve yorumlarının şiiirleri aracılığıyla okunmaları mümkün olmuştur. Fuzûlî'nin şiiirlerinde dolaylı yoldan daha çok benzetme yapılarak ele alınan Kur'an-ı Kerim ayetleri, Nesîmî tarafından çoğunlukla doğrudan ve Hurufilik inancı esaslarına göre özellikle insan yüzüne teşbih edilerek kullanılmıştır. Her iki şairin de Kur'an-ı Kerim'e olan bağlılığı ve inanç hususundaki hassasiyetleri düşünüldüğünde şairlerin şiiirleri ele alınarak yapılmış olan bu karşılaştırmanın, onların şiiirlerini daha iyi analiz etmeye yardımcı olacağı muhakkaktır.

²⁸ Yasin Suresi /2,4

²⁹ Taha Suresi /2

³⁰ Taha Suresi/ 129,130

Kaynakça

- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., Cunbur, M. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ayan. H. (2002). *Nesîmî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Gölpınarlı, A. (1969). *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul: Gerçek Yay.
- İpekten H. (1996). *Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kalyon, F. (2015). *Ravzatü’l-Eş’ar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Kesik, B. (2012). *Selîmî Divançesi*, Ankara: Vizyon Yay.
- Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İKÜ Yay.
- Köksal, F. (2009). *Seyyid Nesîmî’nin Yayınlanmamış Şiirleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2009, Sayı 50
- Pala, İ. “MÜHR-i SÜLEYMAN”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhr-i-suleyman>, erişim: (18.05.2019).
- Şenödeyici, Ö. *Nesîmî Şiirine Göre Hurufî Güzeli Portresi*, Alevilik Araştırmaları Dergisi, s.38 2014, yıl:4, sayı:8